ΝΕΟΣ ΕΛΛΗΝΟΜΝΗΜΩΝ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΣΥΝΤΑΣΣΟΜΕΝΟΝ ΚΑΙ ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ

ΥΠΟ

ΣΠΥΡ. Π. ΛΑΜΠΡΟΥ

4

1907

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

ΦΩΤΟΤΥΠΙΚΗ ΑΝΑΤΥΠΩΣΙΣ * 1969 * RÉIMPRESSION ANASTATIQUE

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΒΑΣ. Ν. ΓΡΗΓΟΡΙΑΔΗΣ ★ ÉDITIONS BAS. N. GRÉGORIADÈS

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΝΕΟΣ ΕΛΛΗΝΟΜΝΗΜΩΝ

ΤΟΜΟΣ Δ' — 31 Δεκεμβρίου 1907. — ΤΕΥΧΟΣ Δ'.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΕΙΚΟΝΕΣ ΙΩΑΝΝΟΥ Η' ΤΟΥ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΥ

ΚΑΙ ΤΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ ΙΩΣΗΦ

Εἶχον ἄλλοτε τὴν εὐκαιρίαν νὰ καταδείξω πόσον ἀνεπαρκεῖς εἶνε αἱ μέχρι τοῦδε ἔρευναι περὶ τῆς εἰκονολογίας τῶν Βυζαντίνων αὐτοκρατόρων[1]. Τὴν ἔλλειψιν δὲ ταύτην αἰσθανθὲν τὸ ἐν Ἀθήναις τῷ 1905 συνελθὸν πρῶτον Ἀρχαιολογικὸν συνέδριον ἐπὶ τῇ ἐμῇ εἰσηγήσει προθύμως ἀπεδέχθη νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν παρασκευὴν ἐκδόσεως τοιαύτης εἰκονολογίας τῶν αὐτοκρατόρων διὰ τῆς ἐπὶ τῇ προτάσει τῶν κ.κ. Ἰωσὴφ Στρυγόφσκη, εἰσηγητοῦ, καὶ Θεοφίλου Homolle ἐκ-

[1] Byzantinische Desiderata ἐν τῇ Byz. Zeitschrift Τόμ. Α' (1892) σ. 193 κ.ἑ. καὶ ἐν μεταφράσει ἐν ταῖς ἐμαῖς Μικταῖς σελίσιν Εν Ἀθήναις 1905 σ. 373 κ. ἑ. — Δύο εἰκόνες Νικηφόρου τοῦ Φωκᾶ ἐν Νέῳ Ἑλληνομνήμονι Τόμ. Α' σ. 57 κ. ἑ. — Ἡ εἰκονογραφία τῶν Βυζαντίνων αὐτοκρατόρων ἐν τῷ χειρογράφῳ τοῦ Ζωναρᾶ ἐν Μοδένῃ ἐν τοῖς Comptes rendus du Congrès international d'Archéologie, 1re session, Athènes. 1905. Ἐν Ἀθήναις. 1905 σ. 309 κ.ἑ. — Αἱ εἰκόνες Κωνσταντίνου τοῦ Παλαιολόγου ἐν Νέῳ Ἑλληνομνήμονι Τόμ. Γ' σ 229 κ.ἑ. — Πρβλ. ὅσα λέγει ὁ κ. *Diehl* Études byzantines. Ἐν Παρισίοις 1905 σ. 97· Il serait intéressant, comme Lampros l'a suggéré, de réuunr dans une *Iconographie Byzantine* les portraits des empereurs, des imperatrices, des grands dignitaires laïques et ecclésiastiques que les mosaïques et surtout les miniatures nous conservent abondamment: on sent tout ce qu'il y aurait à apprendre dans cette galerie pour l'histoire de la vie de cour et du costume à Byzance, et ce serait une belle illustration à une édition du Livre des Cérémonies.

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

λεχθείσης διεθνοῦς ἐπιτροπῆς, ἧς μοι ἀνετέθη ἡ γραμματεία, ἐπὶ τῷ σκοπῷ τῆς εἰς τὸ κατὰ τὸ ἔτος 1909 μέλλον νὰ συνέλθῃ καὶ πάλιν ἐν Καίρῳ Ἀρχαιολογικὸν συνέδριον ὑποβολῆς τοῦ διαγράμματος τῆς δημοσιεύσεως ταύτης [1].

Ἐν μέσῳ δὲ τῆς προπαρασκευαστικῆς μου χάριν τῆς εἰρημένης ἐπιτροπῆς προεργασίας ἐπίκαιρον ὑπολαμβάνω ἕνεκα προσφάτου τινὸς ἀνακοινώσεως, περὶ ἧς γενήσεται λόγος κατωτέρω, τὴν προκειμένην μελέτην περὶ τῶν σωζομένων εἰκόνων τοῦ Ἰωάννου Η΄ Παλαιολόγου (1424-1448), τοῦ υἱοῦ τοῦ Μανουὴλ καὶ ἀδελφοῦ τοῦ Κωνσταντίνου.

Ἀρχαιοτάτη τῶν σωζομένων εἰκόνων τοῦ Ἰωάννου εἶνε ἡ παριστάνουσ' αὐτὸν ἐν παιδικῇ ἡλικίᾳ μετὰ τοῦ πατρὸς Μανουὴλ καὶ τῆς μητρὸς Ἑλένης καὶ τῶν ἀδελφῶν Θεοδώρου, τοῦ ἐν νεαρᾷ ἡλικίᾳ διαδεχθέντος τὸν ἐν ἔτει 1407 θανόντα θεῖον Θεόδωρον Α΄ ὡς δεσπότου τῆς Πελοποννήσου, καὶ Ἀνδρονίκου, τοῦ ἀργότερον ἄρξαντος τῆς Θεσσαλονίκης καὶ παραδόντος ταύτην τῷ 1423 εἰς τοὺς Βενετούς.

Σώζεται δὲ ἡ εἰκὼν αὕτη ἐν τῷ πολυτίμῳ ἐπὶ περγαμηνῆς κώδικι τῷ περιέχοντι τὰ εἰς Διονύσιον τὸν Ἀρεοπαγίτην προσγραφόμενα ἔργα, ὅστις ἐστάλη ὑπὸ τοῦ Μανουὴλ Παλαιολόγου ὡς δῶρον εἰς τὴν ἐν Παρισίοις μονὴν τοῦ Ἁγίου Διονυσίου. Ἔγεινε δὲ αὕτη ἡ δωρεὰ πρὸς ἀνταπόδοσιν τῆς φιλοξενίας, ἧς ἔτυχεν ὁ αὐτοκράτωρ ἐκεῖνος ἐν ταύτῃ τῇ μονῇ, ὅτε κατὰ τὴν ἐν ἔτει 1401 περιοδείαν αὐτοῦ ἀνὰ τὴν Ἑσπερίαν χάριν εὑρέσεως συμμάχων ἐναντίον τῶν τὴν Κωνσταντινούπολιν ἀπειλούντων Τούρκων ἐπεσκέφθη τὴν μονὴν μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Καρόλου Ϛ΄.

Ἡ εἰκὼν εἶνε ὁλοσέλιδος καὶ παριστάνει ἄνω τὴν Θεοτόκον ἔχουσαν ἐπὶ τοῦ στήθους τὸν Ἰησοῦν, κατατείνουσαν δὲ τὰς χεῖρας χάριν εὐλογίας ἐπὶ τὰς κεφαλὰς τοῦ κάτωθεν αὐτῆς πρὸς τὰ δεξιὰ ὀρθίου ἱσταμένου Μανουὴλ καὶ τῆς ἐπ' ἴσης πρὸς

[1] Comptes rendus du Congrès international d'Archéologie σ. 309, 379.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΕΠΙΚΟΥΡΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Ο ΠΕΤΣΙΟΣ
Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

τἀριστερὰ κάτωθεν τῆς Θεοτόκου ὀρθίας συζύγου τοῦ αὐτοκράτορος Ἑλένης. Καὶ δεξιόθεν μὲν τοῦ Μανουὴλ ἵσταται, διακρινόμενος διὰ τῆς ἄνωθεν τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ ἐπιγραφῆς, ὁ πρεσβύτερος τῶν υἱῶν τοῦ Μανουὴλ καὶ τῆς Ἑλένης Ἰωάννης ἐν παιδικῇ ἡλικίᾳ, ἐν μέσῳ δὲ τῶν συζύγων, ὁμοίως διακρινόμενοι δι' ἐπιγραφῶν, ὁ δευτερότοκος Θεόδωρος καὶ ὁ τριτότοκος Ἀνδρόνικος. Τὴν εἰκόνα ταύτην εὑρίσκει ὁ ἀναγνώστης ἐν τῷ παρενθέτῳ Πίνακι Δ' ἐκ φωτογραφίας ἐπίτηδες γενομένης ἐν Παρισίοις. Οὐδὲν δὲ ἄλλο τῶν τριῶν τέκνων τοῦ Μανουὴλ Παλαιολόγου, οὔτε ὁ Κωνσταντῖνος, ὁ διαδεχθεὶς αὐτὸν θανόντα, οὔτε ὁ Θωμᾶς, οὔτε ὁ Δημήτριος, οἱ ἐν Πελοποννήσῳ ἄρξαντες ὡς δεσπόται μέχρι τῆς ὁριστικῆς αὐτῆς ὑπὸ τῶν Τούρκων καταλήψεως, ἐξεικονίζεται ἐν τῷ κώδικι τούτῳ, ὅστις εἶνε σήμερον τῶν κειμηλίων τῶν κοσμούντων τὸ μουσεῖον τοῦ Λούβρου. Ἀπόκειται δ' ἐν τῇ συλλογῇ τῶν ἐλεφαντουργημάτων ἕνεκα τοῦ ἐξ ἐλέφαντος πολυτελοῦς περικαλύμματος αὐτοῦ (Ivoires A, 53)[1].

Ὁ πολύτιμος κῶδιξ, ἐν ᾧ ἡ προμνημονευθεῖσα εἰκών, μαρτυρεῖται δωρηθεὶς εἰς τὴν μονὴν τοῦ Ἁγίου Διονυσίου τῷ 1408, ἤτοι ἑπτὰ ὅλα ἔτη μετὰ τὴν ἐν Παρισίοις διατριβὴν τοῦ Μανουὴλ Παλαιολόγου. Βεβαίως δὲ παρηγγέλθη ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος ἡ παρασκευὴ αὐτοῦ ἐξεπίτηδες χάριν τῆς εἰς τοὺς μοναχοὺς τοῦ Ἁγίου Διονυσίου δωρεᾶς, ἅτε περιέχοντος τὰ

[1] Ἡ ἐν τῷ κώδικι εἰκὼν ἐξεδόθη τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ *Du Cange* ἐν ταῖς Familiae Byzantinae ἐκδ. Παρισίων. 1680 σ. 242. Πρβλ. *Τοῦ αὐτοῦ* Glossarium mediae et infimae Latinitatis ἐκδ. *Didot* Τόμ. Ζ' Πίν. VII. Εἶτα δ' ἐξέδωκεν αὐτὴν ἐν χρωματολιθογραφίᾳ ὁ *Labarte* (Histoire des arts industriels au moyen âge et à l'époque de la Renaissance. Τόμ. Β' Πίν. LXXXVIII). Τέλος δ' ἐπανελήφθη καὶ παρὰ τῷ *Hertzberg* Geschichte der Byzantiner und des Osmanischen Reiches. Ἐν Βερολίνῳ. 1883 σ. 517. Ἴδε περὶ αὐτῆς *Henri Bordier* Description des peintures et autres ornements contenus dans les manuscrits grecs de la Bibliothèque Nationale. Ἐν Παρισίοις. 1883 σ. 281. — *Molinier* Catalogue des ivoires du Louvre. Ἐν Παρισίοις. 1896 σ. 197 ἀρ. 100. — *Julien Havet* Mélanges 1853-1893. Ἐν Παρισίοις 1903.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΕΠΙΚ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ
Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ἔργα τοῦ ἁγίου οὗ φερώνυμος ἦτο ἡ μονή. Διὸ πρέπει νὰ ἀποδεχθῶμεν, ὅτι ἡ παραγγελία ἔγεινεν ἀμέσως μετὰ τὴν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν τῷ 1402 ἐπιστροφὴν τοῦ αὐτοκράτορος ἐκ τῆς Ἑσπερίας. Τότε δὲ βεβαίως ἐζωγραφήθη καὶ ἡ εἰκὼν ἡ παριστάνουσα τὸν αὐτοκράτορα μετὰ τῶν κατ' ἐκεῖνο τὸ ἔτος ἐν τῇ ζωῇ ὑπαρχόντων οἰκογενῶν αὐτοῦ. Καὶ παρεσκευάσθη μὲν τότε τὸ χειρόγραφον, ἀλλὰ διὰ λόγους ἀγνοουμένους ἡ εἰς Παρισίους ἀποστολὴ αὐτοῦ ἐπεβραδύνθη μέχρι τοῦ 1408. Οὕτω καὶ μόνον δυνάμεθα νὰ ἐξηγήσωμεν εὐλόγως τὴν ἐκ τῆς εἰκόνος ἀπουσίαν τοῦ τε Κωνσταντίνου Παλαιολόγου καὶ τῶν νεωτέρων αὐτοῦ ἀδελφῶν Ἀνδρονίκου καὶ Δημητρίου, ἅτε ἀργότερον τοῦ 1402 γεννηθέντων.

Κατὰ ταῦτα, ἀποδεχόμενοι τὴν ἐν ἔτει 1402 ἢ 1403 περίπου ζωγράφησιν τῆς εἰκόνος, εὑρίσκομεν, ὅτι ἐν αὐτῇ ὁ Ἰωάννης παρεστάθη ἔχων ἡλικίαν ἐτῶν δώδεκα ἢ δεκατριῶν, ἅτε γεννηθεὶς περὶ τὴν 15 Αὐγούστου τοῦ 1390. Πράγματι δὲ τοιαύτης ἡλικίας τὴν αἴσθησιν ἐμποιεῖ ἡ προκειμένη εἰκών.

Ἄλλη δὲ εἰκὼν τοῦ Ἰωάννου ἀνδρωθέντος ἤδη περιεσώθη εἰς ἡμᾶς ἐν τῷ φ. 2ᵃ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 1783 πολυτελοῦς χαρτῴου κώδικος τῆς Ἐθνικῆς βιβλιοθήκης τῶν Παρισίων, γεγραμμένου τὸν δέκατον πέμπτον αἰῶνα. Ἡ εἰκὼν αὕτη, διὰ γραφίδος ἐσχεδιασμένη καὶ ἔχουσα μεταγενεστέρας τινὰς προσθήκας κακοτέχνων χειρῶν μὴ ὑπαρχουσῶν ἐξ ἀρχῆς, παριστάνει τρεῖς αὐτοκράτορας, ὧν ὁ μὲν ἐν μέσῳ ἐπιγράφεται *Μανουὴλ ὁ Παλαιολόγος*, ὁ δ' ἐξ ἀριστερῶν *Ἰωάννης ὁ Παλαιολόγος*, ὁ δ' ἐκ δεξιῶν ἁπλῶς *Ἰωάννης* (Ἴδε τὴν εἰκόνα ταύτην κατὰ πανομοιότυπον ἐκ φωτογραφίας ἐπίτηδες παραγγελθείσης ἐν τῷ παρενθέτῳ Πίνακι Ζ' ἀρ. 1). Ἀλλὰ τίνες οἱ δύο οὗτοι Ἰωάνναι οἱ μετὰ τοῦ Μανουὴλ συμπαριστανόμενοι; Ἀναμφιλέκτως ὁ σχεδιάσας ἠθέλησε νὰ παραστήσῃ ἐνταῦθα τρεῖς γενεὰς αὐτοκρατόρων, ἐξεικονίσας τὸν πάππον Ἰωάννην Παλαιολόγον, ὅστις εἶνε ὁ ἐξ ἀριστερῶν τῷ ὁρῶντι, τὸν υἱὸν αὐτοῦ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΕΠΙΚΟΥΡΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΣΠΕΤΣΟΣ
Ε.Υ.Δ. της Κ.τ.Π. ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

Μανουὴλ ἐν τῷ μέσῳ καὶ τὸν ἔγγονον Ἰωάννην ἐκ δεξιῶν. Πράγματι δὲ, παραβάλλοντες τὴν εἰκόνα αὐτοῦ ταύτην πρὸς τὰς λοιπὰς εἰκόνας τοῦ αὐτοκράτορος τούτου, ἀναγνωρίζομεν ἔν τισιν αὐτῶν πλὴν τοῦ δισχιδοῦς γενείου τὸ χαρακτηριστικῶς ἐπικαμπὲς τῆς ῥινός. Καὶ καθ' ὅλου δ' ἔχει ἡ εἰκὼν αὕτη ἀπωτέραν τινὰ ὁμοιότητα πρὸς τὴν ἐν τῷ μεταλλίῳ τοῦ Πισάνου καὶ τὴν προτομὴν τοῦ Βοργιανοῦ μουσείου, κατέχει δ' οὕτως εἰπεῖν τὸ μέσον μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῶν τοῦ κώδικος τῆς Μοδένης καὶ τοῦ Παρισιακοῦ 1188, περὶ ὧν πασῶν γενήσεται λόγος κατωτέρω.

Ἀλλ' ἰδίως συνετέλεσεν εἰς διάδοσιν τῆς εἰκόνος τοῦ Ἰωάννου Παλαιολόγου ἡ ἐν ἔτει 1439 μετάβασις αὐτοῦ εἰς τὴν σύνοδον τῆς Φλωρεντίας. Ἀμέσως μετὰ τὸ γεγονὸς ἐκεῖνο παρίστατο εὐκαιρία εἰς τὸν πάπαν Εὐγένιον Δ' νὰ ἐπιδείξῃ τὴν ἐν Φλωρεντίᾳ ἐπιτευχθεῖσαν ἕνωσιν τῶν ἐκκλησιῶν, καθ' ἃ ἐνομίζετο πρὶν ἢ ματαιώσῃ αὐτὴν ἡ ἐν τῇ ἑλληνικῇ Ἀνατολῇ ἐξέγερσις τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως. Ὑπὸ τὰς ἐμπνεύσεις δὲ αὐτοῦ ὁ γλύπτης Ἀντώνιος Φιλαρέτης (Filarete) ὁ καὶ Ἀβερουλῖνος λεγόμενος, ποιήσας μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1439 καὶ 1447 τὰς χαλκὰς θύρας τῆς μέσης πύλης τοῦ Ἁγίου Πέτρου, μεταξὺ τῶν παραδόξως συμπεφυρμένων ἀλλήλαις ἐθνικῶν καὶ χριστιανικῶν παραστάσεων ἐνέβαλε καὶ τέσσαρας παραστάσεις ἀναφερομένας εἰς τὴν ἐν Φερράρᾳ καὶ κατόπιν ἐν Φλωρεντίᾳ σύνοδον. Εἶνε δὲ αὗται α') Ὁ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως εἰς Ἰταλίαν ἀπόπλους τοῦ Ἰωάννου Παλαιολόγου (Παρενθέτου πίνακος Ϛ' ἀρ. 1)· β') Ἡ εἰς Φερράραν ἄφιξις καὶ ἐν ἄλλῳ τμήματι τοῦ αὐτοῦ

[1] Ἡ εἰκὼν αὕτη ἐξεδόθη παρὰ τῷ *Banduri* Imperium Orientale. Ἐν Βενετίᾳ. 1729 σ. 689 Tab. II.

[2] Ὁ *Bordier*, ποιούμενος λόγον περὶ τῶν εἰκόνων τούτων, λέγει ἔνθ' ἀν. ἐν μὲν σ. 20: de pure fantaisie, ἐν δὲ σ. 267: dessinés . . . grossièrement mais ayant . . . un certain cachet de verité. Ἀλλ' ὡς ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν ὑφ' ἡμῶν λεχθέντων ἐν τῷ κειμένῳ, τῶν διαφόρων τούτων γνωμῶν αὐτοῦ τυγχάνει τοῦ ὀρθοῦ μόνον ἡ δευτέρα.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΣΘΕΝΓΕΛΙΟΣ
Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ἀναγλύφου ἡ παρουσίασις πρὸ τοῦ πάπα Εὐγενίου (Παρενθέτου πίνακος Ϛ' ἀρ. 2)· γ') ἡ ἐν τῇ συνεδρίᾳ τῆς 6 Ἰουλίου 1439 ἐν Φλωρεντίᾳ, παρόντος τοῦ Ἰωάννου Παλαιολόγου καὶ τοῦ πάπα, ὑπὸ τοῦ καρδιναλίου Ἰουλιανοῦ καὶ τοῦ Βησσαρίωνος ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος ἑλληνιστὶ καὶ λατινιστὶ ἀνάγνωσις τοῦ ὅρου τῆς συνόδου (Παρενθέτου πίνακος Ϛ' ἀρ. 3) καὶ δ') ἡ ἐκ Φλωρεντίας εἰς Βενετίαν ἀναχώρησις τοῦ αὐτοκράτορος καὶ ἐν τῷ αὐτῷ διμερεῖ ἀναγλύφῳ ὁ ἐκ Βενετίας ἀπόπλους αὐτοῦ εἰς Κωνσταντινούπολιν (Παρενθέτου πίνακος Ϛ' ἀρ. 4)[1].

Ἐν μέσῳ τῶν ποικίλως ἐνδεδυμένων καὶ περιέργους καλύπτρας φερόντων συνοδῶν αὐτοῦ ὁ Ἰωάννης Παλαιολόγος εὐκόλως διακρίνεται ἐν ταύταις ταῖς παραστάσεσιν ἐκ τοῦ ἰδιορρύθμου εἰς ὀξὺ ἀπολήγοντος πίλου, ὃν θὰ ἴδωμεν αὐτὸν φέροντα καὶ ἐν ἄλλαις εἰκόσι. Μόνον δὲ κατὰ τὴν πρὸ τοῦ πάπα παρουσίασιν εἶνε ἀσκεπὴς καὶ παριστάνεται γονυπετῶν πρὸ αὐτοῦ. Καὶ δὲν ἀνταποκρίνεται μὲν κατὰ πάντα ἡ εἰκὼν αὕτη πρὸς τὴν περιγραφὴν τῆς δεξιώσεως παρὰ τῷ Συροπούλῳ, ἀλλὰ λείπει καὶ ἐξ αὐτῆς ὁ πολυθρύλητος ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου ἀσπασμὸς τοῦ ποδὸς τοῦ πάπα, ὃν μέχρι τινὸς ἠξίου ὁ Εὐγένιος Δ'.

Ὁ δὲ ἰδιόρρυθμος πῖλος, ὃν φέρει ὁ Παλαιολόγος ἔν τε τοῖς ἀναγλύφοις τοῦ Ἁγίου Πέτρου καὶ ἐν τῷ κατωτέρῳ περιγραφομένῳ μεταλλίῳ τοῦ Πισάνου, εἶνε ὁμοιότατος πρὸς τὸν τοῦ Μανουὴλ Λασκάρεως ἐν τῇ Παντανάσσῃ τοῦ Μυστρᾶ[1]. Ἀλλὰ

[1] Αἱ παραστάσεις αὗται εὑρίσκονται ἀπεικονισμέναι καὶ ἐν παλαιαῖς χαλκογραφίαις προσηρτημέναις εἰς τὸν ὑπ' ἀρ. XVII Ἱστορικὸν κώδικα τῆς ἐν Βιέννῃ αὐτοκρατορικῆς βιβλιοθήκης, περιέχοντα τὰ πρακτικὰ τῆς συνόδου, ἐξεδόθησαν δὲ κατ' αὐτὰς καὶ παρὰ τῷ *Nessel* (Catalogus codicum Mstorum Graecorum ... Augustissimae Bibliothecae Caesareae Vindobonensis. Ἐν Βιέννῃ. 1690 Μέρ. Ε' σ. 39-40). Ἀπεικονίσθησαν δὲ καὶ ἐν τῇ παρισιακῇ ἐκδόσει τοῦ Κωδινοῦ (1648) σ. 3, 151, 337, 410 non indicatis caeterum locis unde desumptae fuerint, tametsi vero simile sit has ex antiquis tabellis, vel certe Codicibus manuscriptis, excerptas *Du Cange* Familiae byzantinae ἐκδ. Παρισίων. 1680 σ. 245). Ἐξεδόθησαν δὲ καὶ ὑπὸ τοῦ πατρὸς *Vannutelli* Il Concilio di Firenze. Ἐν Ῥώμῃ. 1899 σ.74, 87, 126, 145, ὁπόθεν καὶ παρέλαβον αὐτάς.

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΙΟΝΝΙΝΩΝ ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΤΟΥ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΟΥ ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΙΟΝΝΙΝΩΝ ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΤΟΥ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΟΥ ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Δ. ΠΕΡΙΝΙΟΣ
Ε.Υ.Δ της Δ.τ.Π ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

τίς ἡ ἀρχὴ τοῦ πίλου τούτου; Παρέστησε μὲν ὁ Φιλαρέτης αὐτὸν φερόμενον ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος ἤδη κατὰ τὸν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἀπόπλουν καὶ τὴν ἐνώπιον τοῦ πάπα παρουσίασιν ἐν Φερράρᾳ, ὧν βεβαίως ὁ καλλιτέχνης δὲν εἶχε γνῶσιν ἐξ αὐτοψίας· ἀλλ' ὁ πῖλος ἐκεῖνος ἐδόθη ἐν ταῖς παραστάσεσιν ἐκείναις εἰς τὸν Ἰωάννην προληπτικῶς ἐκ τῆς κατόπιν ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος ἐν Φλωρεντίᾳ χρήσεως αὐτοῦ. Οὐδ' ὑπάρχει τι τὸ ἀναγκάζον ἡμᾶς νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι τοιοῦτο σχῆμα ἔφερε τὸ ὑπὸ τοῦ Μαρίνου Σανούτου μνημονευόμενον capello τοῦ αὐτοκράτορος, ὅπερ οὗτος ἐξέβαλεν ἐν Βενετίᾳ πρὸς χαιρετισμὸν τοῦ εἰς τὴν τριήρη αὐτοῦ ἐπιβάντος δόγη [2]. Οὐδαμῶς δὲ πράγματι ἀμφιβάλλω, ὅτι ὁ Ἰωάννης ἐν Φλωρεντίᾳ τὸ πρῶτον ἐφόρεσε τοιοῦτον πῖλον, οὗ ἴχνη δὲν εὑρίσκομεν πρότερον παρὰ τοῖς Βυζαντίνοις, ὅσον τοὐλάχιστον ἐγὼ γινώσκω. Ὅτι δὲ ὁ πῖλος οὗτος ἔχει φλωρεντιακὴν τὴν ἀρχήν, ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν Elogia τοῦ Παύλου Ἰοβίου, ἐν οἷς βλέπομεν τὸν Φλωρεντῖνον Uguccione della Faggiola φέροντα τοιοῦτον πῖλον [3]. Ἐν τεῦθεν δ' ἐξηγεῖται καὶ πῶς τοιοῦτον φέρει πῖλον ἐν τῇ Παντανάσσῃ τοῦ Μυστρᾶ ὁ Μανουὴλ Λάσκαρις, πιθανώτατα συγγενὴς τοῦ Ἀθανασίου Λασκάρεως, ὅστις ὡς πρέσβυς τοῦ δεσπότου Δημητρίου Παλαιολόγου μετέβη εἰς Φλωρεντίαν, καθ' ἃ γινώσκομεν ἐκ τῆς πρὸς τοὺς Φλωρεντίνους ἐπιστολῆς αὐτοῦ, γραφείσης τὸν Αὔγουστον τοῦ 1439 [4].

[1] Κ. Ζησίου Σύμμικτα. Ἀθήνησιν. 1892 σ. 37 κ.ἑ. Φωτογραφικὸν ἀπότυπον τῆς ζωγραφίας ταύτης ἐξ ἐλαιογραφίας τοῦ κ. Ἐμμ. Λαμπάκη ἀπόκειται ἐν τῷ Μουσείῳ τῆς ἐνταῦθα Χριστιανικῆς ἑταιρείας ὑπ' ἀρ. 1831. Ἴδε αὐτῆς Δελτίον Β΄ (1894) σ. 60.

[2] ***Μαρίνου Σανούτου*** Vite de' dughi di Venezia παρὰ τῷ ***Muratori*** Τόμ. ΚΒ' σ. 1051: E il Doge montò sulla galera dell' Imperadore e si cavò la berretta, e l' Imperadore si cavò *il capello*.

[3] ***Jovius*** Elogia. Ἐν Βασιλείᾳ. 1577. Πρβλ. ***Eugène Müntz*** Le musée des portraits de Paul Jove ἐν τοῖς Mémoires de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres. Ἐν Παρισίοις. 1900 σ. 303.

[4] ***Giuseppe Müller*** Documenti sulle relazioni delle città Toscane coll' Oriente cristiano e coi Turchi. Ἐν Φλωρεντίᾳ. 1876 σ. 177.

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΠΙΣΗΜΑΝΣΗΣ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠΙΚ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΠΕΤΣΙΟΣ
Ε.Υ.Δ της Π.Π ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

Ἐξετάζοντες δ' ἐγγύτερον τὸν εἰκονικὸν τύπον, ὃν ἔδωκεν εἰς τὸν αὐτοκράτορα ὁ Φιλαρέτης, εὑρίσκομεν, ὅτι εἶνε πάντοτε ὁ αὐτὸς ἐν ἁπάσαις ταῖς παραστάσεσι τοῦ γλύπτου. Καὶ ἡ μὲν παραβολὴ τῶν γλυφῶν τούτων πρὸς τὰς ἄλλας εἰκόνας τοῦ Ἰωάννου Παλαιολόγου, ἃς θὰ ἐξετάσωμεν ἀμέσως κατόπιν, ἀποδεικνύει, ὅτι ὁ Φιλαρέτης δὲν ἀπεμακρύνθη τῆς πιστῆς ἀπεικονίσεως τοῦ προσώπου τοῦ αὐτοκράτορος. Ἀλλ' ἄξιον ὁπωσδήποτε σημειώσεως εἶνε, ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ ἐν τοῖς ἀναγλύφοις τούτοις φέρει μακρότερον τὸ γένειον ἢ ἐν ταῖς ἄλλαις καὶ παριστάνεται γηραιότερός πως τῆς ἡλικίας, ἣν εἶχε τῷ 1439 ἐν Φλωρεντίᾳ, ὅτε ἦτο μόλις τεσσαράκοντα καὶ ἐννέα ἐτῶν. Λείπει δ' ἐν τοῖς ἀναγλύφοις καὶ τὸ βοστρυχῶδες τῆς κόμης ἐκ τῶν ὄπισθεν, ὅπερ παρατηροῦμεν εἰς τὰς λοιπὰς ἐκ τῆς ἐν Φλωρεντίᾳ διαμονῆς τοῦ Ἰωάννου Παλαιολόγου ἀπορρευσάσας εἰκόνας.

Πῶς λοιπὸν θὰ κρίνωμεν καθ' ὅλου τὸν τύπον τῆς εἰκόνος τοῦ Ἰωάννου Παλαιολόγου ἐν τοῖς ἀναγλύφοις τοῦ Φιλαρέτη; Εἶνε πιστὸς καὶ σύμφωνος πρὸς τὴν ἀλήθειαν; Προέρχεται ἐξ αὐτοψίας τοῦ γλύπτου; Τὸ ζήτημα δὲν δύναται νὰ λυθῇ ἄνευ ἐξετάσεως τοῦ μεταλλίου τοῦ Βίκτωρος Πισάνου, ὅπερ παρέχει τὴν ἀξιοπιστοτάτην τῶν εἰκόνων τοῦ αὐτοκράτορος.

Ὁ Βίκτωρ Πισᾶνος ἢ Πισανέλλος, γεννηθεὶς ἐν Οὐηρῶνι τῷ 1380 καὶ διακριθεὶς ὡς ζωγράφος καὶ χαράκτης μεταξὺ τῶν Ἰταλῶν καλλιτεχνῶν κατὰ τὸ λυκαυγὲς τῆς Ἀναγεννήσεως, κατέλιπεν ἡμῖν σὺν τοῖς ἄλλοις αὐτοῦ ἔργοις καὶ καλλιτεχνικώτατα μετάλλια, δικαίως τυγχάνοντα καθολικῆς ἐκτιμήσεως διὰ τὸ εὔτεχνον αὐτῶν. Μεταξὺ δὲ τούτων εἶνε καὶ τὸ μετάλλιον τὸ παριστάνον τὸν Ἰωάννην Παλαιολόγον, οὗ διάφορα ἀντίτυπα, ἔχοντα διάμετρον 103 χιλιοστῶν τοῦ γαλλικοῦ μέτρου, διασώζονται ἐν διαφόροις μουσείοις (Ἴδε τὸ μετάλλιον τοῦτο ἀπεικονιζόμενον ἐνταῦθα ἐν σμικρύνσει τοῦ ἐν τῷ Νομισματικῷ μουσείῳ τοῦ Βερολίνου ἀποκειμένου ἀντι-

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΙΚΟΛΟΓΙΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ
Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

τύπου)[1].

Καὶ ἡ μὲν καλλιτεχνικὴ ἐπεξεργασία τοῦ μεταλλίου τούτου εἶνε προφανής. Οὐδεμία δ' ἀμφιβολία, ὅτι ἡ εἰκὼν τοῦ Ἰωάννου εἶνε πιστοτάτη, χαραχθεῖσα ἐξ αὐτοψίας, καὶ ὅτι μόνον ἐν παραβολῇ πρὸς τὰ νάγλυφα τοῦ ἁγίου Πέτρου νεώτερός πως παριστάνεται ὁ Ἰωάννης ἐν τῷ μεταλλίῳ. Ὁ Πισᾶνος, ἐργασθεὶς ἐν πλείσταις πόλεσι τῆς Ἰταλίας μέχρι τοῦ ἐν ἔτει 1456 θανάτου, πιθανώτατα ηὐτύχησε νὰ ἴδῃ αὐτοῖς ὄμμασι τὸν Ἰωάννην Παλαι-

Τὸ ἔμπροσθεν τοῦ μεταλλίου τοῦ Πισάνου

Τὸ ὄπισθεν τοῦ μεταλλίου τοῦ Πισάνου

[1] Ἴδε εἰκόνα τοῦ μεταλλίου παρὰ *Du Cange* Familiae Byzantinae ἐκδ. Παρισίων. 1680 σ. 245.— *Friedländer* Die italienischen Schaumünzen des fünfzehnten Jahrhunderts. Ἐν Βερολίνῳ, 1888 σ. 30 καὶ Πιν. I. *Hertzberg* Ge-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΓΙ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Ε.Γ.Δ. ΤΗΣ Κ.Π. ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ολόγον ἐν Φερράρᾳ ἢ Φλωρεντίᾳ κατὰ τοὺς μακροὺς μῆνας τῆς ἐν Ἰταλίᾳ διαμονῆς τοῦ αὐτοκράτορος. Εἰκόνισε δ' αὐτὸν φέροντα πλὴν τοῦ ἤδη ἐκ τῶν ἀναγλύφων τοῦ Ἁγίου Πέτρου γνωστοῦ ἰδιορρύθμου πίλου ἐνδυμασίαν ἰδιωτικὴν ἀποδήμου ἀστοῦ, ὄχι δὲ τὴν αὐτοκρατορικὴν στολήν, καθ' ἃ ἄλλως καὶ ὁ Φιλαρέτης. Παρέστησε δὲ τὸν Ἰωάννην ἐν μὲν τῷ ἔμπροσθεν τοῦ μεταλλίου ἐν προτομῇ μόνον μεγάλου μεγέθους, ἐν δὲ τῷ ὄπισθεν ὁλόσωμον καὶ ἔφιππον.

Τὴν δὲ παράστασιν ταύτην τοῦ Ἰωάννου Παλαιολόγου ἐφίππου νομίζει ὁ Friedländer[1] ἀναφερομένην εἰς τακτὸν γεγονὸς διαλανθάνον ἡμᾶς· ἀλλὰ φρονῶ, ὅτι ἄλλως πρέπει νὰ ἐξηγήσωμεν τὴν παράστασιν ταύτην, οἵαν βλέπομεν ἅπαξ καὶ ἐν τοῖς ἀναγλύφοις τοῦ Φιλαρέτη. Καὶ δὲν πρόκειται μὲν διὰ τῆς ἐπὶ τοῦ ἵππου ἀναβάσεως βεβαίως νὰ ἐκφρασθῇ συμβολικῶς τὸ ἀξίωμα τοῦ Ἰωάννου Παλαιολόγου ὡς αὐτοκράτορος, τοῦθ' ὅπερ πολὺ ἐνδεικτικώτερον θὰ ἐπετυγχάνετο διὰ τῆς ἐξεικονίσεως αὐτοῦ περιβεβλημένου τὴν αὐτοκρατορικὴν στολήν. Ἄλλος δ' εἶνε κατ' ἐμὴν γνώμην ὁ λόγος τῆς παραστάσεως τοῦ Ἰωάννου ἐφίππου, ἡ συχνὴ ἐμφάνισις αὐτοῦ ὀχουμένου πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τῶν Φλωρεντίνων. Φιλάσθενος δῆλα δὴ ὢν ἀπέφευγε τὰς μακρὰς πορείας πεζῇ καὶ ἐποιεῖτο συχνοτάτην

schichte der Byzantiner. Ἐν Βερολίνῳ. 1883 σ. 572-3 Πρβλ. περὶ τοῦ μεταλλίου τούτου *Alfred Armand* Les médailleurs italiens des quinzième et seizième siècles. Ἐν Παρισίοις. 1887 Τόμ. Γ' σ. 2. Κατὰ τοῦτον τὸ ἐν τῷ Λούβρῳ ἀντίτυπον ἔχει τὸ ἀνώτερον θολοειδὲς μέρος τοῦ πίλου τοῦ αὐτοκράτορος περιεστοιχισμένου ὑπὸ στεφάνου, τὰ δὲ γράμματα τῆς ἐπιγραφῆς συνοδεύονται ὑπὸ καμπυλοειδῶν ποικιλμάτων. Ἀλλ' αἱ τοιαῦται μεταβολαὶ εἶνε ἔργον μεταγενεστέρου τορευτοῦ. Κατὰ δὲ τὸν *Friedländer* ἔνθ. σ. 28 ὁ Παῦλος Ἰόβιος ἐν ἐπιστολῇ πρὸς τὸν Βαζάρην περὶ τῶν μεταλλίων τοῦ Πισάνου ποιεῖται μνείαν καὶ ὀπισθίου μέρους τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος μεταλλίου, ἐν ᾧ ὁ Ἰωάννης ἐκράτει διὰ τῶν δύο χειρῶν σταυρόν· ἀλλ' ὁ *Friedländer* προσθέτει, ὅτι τοιοῦτο ὀπίσθιον μέρος τοῦ μεταλλίου δὲν εἶνε γνωστόν. Ποιεῖται δὲ μνείαν ὁ *Friedländer* ἔνθ. ἀν. σ. 30 καὶ μικροῦ ἀποτύπου τοῦ μεταλλίου ἀποκειμένου ἐν τῷ Μουσείῳ τοῦ Βερολίνου, ὅπερ κατεσκευάσθη ἐν Γερμανίᾳ τὸν δέκατον ἕκτον αἰῶνα.

[1] Ἔνθ' ἀν. σ. 38.

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΘΩΠΕΤΟΣ
Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

χρῆσιν ἵππου. Ἐκ τῆς περιέργου καὶ διδακτικῆς ἐκθέσεως τοῦ Ἰωάννου de' Pigli περὶ τῆς εἰς Πιστορίαν καὶ Πρᾶτον ἐκδρομῆς τοῦ αὐτοκράτορος δικαιούμεθα νὰ παρομοιάσωμεν αὐτὸν πρὸς τοὺς Κολοκοτρωναίους, οὓς δὲν δυνάμεθα νὰ φαντασθῶμεν ἀνίππους κατὰ τὰ περὶ αὐτῶν ᾀδόμενα. Ὁμοίως πρὸς αὐτοὺς ὁ Ἰωάννης Παλαιολόγος ἐν τῇ τοσκανικῇ Περετόλῃ *εἰσῆλθε μέχρι καὶ τῆς αἰθούσης* τῆς οἰκίας τῶν φιλοξενούντων αὐτὸν de'Pigli ἔφιππος, *χωρὶς νὰ ἴδῃ τις αὐτὸν βοηθούμενον εἰς τὴν ἀπὸ τοῦ ἵππου κατάβασιν ὑπὸ ἄλλου τινὸς πλὴν ἢ ὑπὸ τῶν ἰδίων αὐτοῦ εὐπατριδῶν καὶ οἰκετῶν* [1].

Πότ' ἐχαράχθη τὸ ἀχρόνιστον τοῦτο μετάλλιον τοῦ Πισάνου; Οὐδαμῶς εἶνε ἀπίθανος ἡ κοινῶς φερομένη γνώμη, ὅτι τοῦτο ἔγεινε κατ' αὐτὸ τὸ ἔτος τῆς ἐν Φλωρεντίᾳ διαμονῆς τοῦ Ἰωάννου Παλαιολόγου, ἤτοι τὸ 1439. Κατὰ ταῦτα ἠδύνατο νὰ ἔχῃ τοῦτο ὑπ' ὄψιν ὁ Φιλαρέτης ποιῶν τὰ ἀνάγλυφα τῆς πύλης τοῦ Ἁγίου Πέτρου, ἅτινα εἶνε ὀλίγῳ μεταγενέστερα, ποιηθέντα μεταξὺ τοῦ 1439 καὶ 1447. Ἀλλὰ διὰ λόγον ἄγνωστον δὲν φαίνεται ἀντιγράψας τὴν πιστὴν εἰκόνα τοῦ Παλαιολόγου τὴν ἐν τῷ μεταλλίῳ ἐκείνῳ. Ἀλλὰ πόθεν τότε ἡ ποιά τις ὁμοιότης ἡ παρατηρουμένη ἐν ταῖς γλυφαῖς τοῦ Φιλαρέτη, ἰδίως ὡς πρὸς τὸν πῖλον, τὸ ἰδιωτικὸν τῆς ἐνδυμασίας καὶ τὸ εἰς ὀξὺ ἀπολῆγον γένειον; Λίαν πιθανῶς ὁ Φιλαρέτης εἰκόνισε τὸν Ἰωάννην ἐξ ἀναμνήσεως, ἰδὼν καὶ αὐτὸς αὐτὸν ἐν Φλωρεντίᾳ, ἥτις ἦτο ἡ γενέτειρα τοῦ γλύπτου τοῦ λαβόντος παρὰ τοῦ πάπα Εὐγενίου τὴν ἐντολὴν τῆς διὰ τῶν παραστάσεων τῶν ἀναγομένων εἰς τὴν σύνοδον πρὸς ταῖς ἄλ-

[1] Entrò insino nella nostra sala a cavallo sanza essere veduto dismontare da nessuno, se non dai suoi gientili uomini e famigli." Ἴδε *P. Ferrato* Relazione di Giov. de' Pigli da Peretola intorno a un viaggio dell' imperatore di Gostantinopoli fatto nel 1439. Ἐν Βονωνίᾳ. 1867 σ.11 . Πρβλ. *Σπυρ. Π. Λάμπρου* Μία ἡμέρα Ἰωάννου τοῦ Παλαιολόγου ἐν Περετόλῃ τῆς Τοσκάνης ἐν Δελτίῳ Ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἑταιρείας Τόμ. Γ' σ. 354.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΣΠΥΡΙΔΩΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΠΕΤΣΙΟΣ
Ε.Υ.Δ της Κ.Κ.Π ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

λαις διακόσμησιν τῶν θυροφύλλων τῆς μεσαίας πύλης τοῦ Ἁγίου Πέτρου.

Ὀλίγῳ δὲ βραδύτερον τοῦ ἔτους καθ' ὃ ὁ Ἰωάννης Παλαιολόγος εὑρίσκετο ἐν Φλωρεντίᾳ χάριν τῆς ἑνώσεως τῶν ἐκκλησιῶν ἡ πόλις αὕτη διεκοσμήθη διὰ νέου μνημείου ἀξιολογωτάτου, ὀφειλομένου εἰς τὴν διαπρεπῆ φιλοκαλίαν τοῦ νέου ἐν τῇ πόλει ἰσχυροῦ οἴκου, τοῦ τῶν Μεδίκων. Κοσμᾶς Α' ὁ Μέδικος, ἰσχύσας ἐν τῇ πόλει ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε νἀναλάβῃ ἀπὸ τοῦ 1434 πράγματι τὴν ἐν αὐτῇ ὑπερτάτην ἀρχὴν ἄνευ καταλύσεως τοῦ δημοκρατικοῦ αὐτῆς πολιτεύματος, ἀπεφάσισε τὴν οἰκοδόμησιν μεγάρου τῶν Μεδίκων ἀνταξίου τοῦ νέου αὐτῶν ἐν τῇ πόλει ἀξιώματος. Τὴν δὲ διακόσμησιν τοῦ εὐκτηρίου τῶν Μεδίκων[1] τοῦ ἐν τῷ μεγάρῳ τούτῳ τῷ οἰκοδομηθέντι κατὰ τὰ σχέδια τοῦ ἀρχιτέκτονος Michelozzo ἀνέθηκεν ὁ Κοσμᾶς εἰς τὸν ζωγράφον Βενότιον (Benozzo) Gozzoli, τὸν ἐπιφανῆ μαθητὴν Ἰωάννου Βεάτου τοῦ Ἀγγελικοῦ (Fra Angelico). Θέμα δὲ τῶν τοιχογραφιῶν, δι' ὧν ἀπὸ τοῦ 1459 μέχρι τοῦ 1464 μετὰ πολλοῦ ζήλου καὶ περισσῆς φιλοκαλίας ἅμα καὶ καλλιτεχνικῆς τόλμης ἐργασθεὶς ὁ Βενότιος ἐκόσμησε τὸν εὐκτήριον τοῦτον οἶκον, εἶνε ἡ λατρεία ἡ προσφερομένη εἰς τὸν ἐν τῇ φάτνῃ νεογέννητον Ἰησοῦν τοῦτο μὲν ὑπὸ τοῦ χοροῦ τῶν ἐπουρανίων ἀγγέλων, τοῦτο δὲ ὑπὸ τῶν βασιλέων τῶν Μάγων, ἀκολουθουμένων ὑπὸ πολυανθρωποτάτης ἀκολουθίας ἐφίππων ὡς τὸ πλεῖστον συνοδῶν, ἐν οἷς καὶ οἱ φέροντες τὰ πολύτιμα τῶν προσκυνητῶν δῶρα εἰς τὸν ἀρτιγενῆ Σωτῆρα. Ἐν δὲ τῇ ἐκτελέσει τοῦ θέματος τούτου ὁ Gozzoli εὗρε τὴν εὐκαιρίαν τοῦτο μὲν νἀναπτύξῃ τὴν ἔμφυτον αὐτῷ ἀγάπην πρὸς τὴν φύσιν διὰ τῆς ζωγραφήσεως ὡραίων τοπίων, φυτῶν καὶ ζῴων, τοῦτο δὲ νἀναπαραστήσῃ κατὰ τὸ καὶ ἄλλως παρὰ τοῖς ζωγράφοις τῆς

[1] Εἶνε τοῦτο ἡ περιώνυμος Cappella Medicea ἐν τῷ μεγάρῳ τῶν Μεδίκων τῷ φέροντι ἀπὸ τοῦ 1659 τὸ ὄνομα τοῦ οἴκου Ῥικκάρδη, εἰς ὃν περιῆλθε, καίτοι ἀπὸ τοῦ 1814 ἔγεινε κτῆμα τοῦ δημοσίου. Νῦν δὲ εἶνε ἐγκατεστημένη ἐν αὐτῷ ἡ νομαρχία.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΜΕΤΣΙΟΣ
Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

Ἀναγεννήσεως ἐπιχωριάζον ἔθος ἐπιφανεῖς ἄνδρας τῶν συγχρόνων, ὧν αἱ εἰκόνες ἐπέχουσι τὴν θέσιν τῶν προσώπων τῆς γραφικῆς παραδόσεως, φερόντων τὴν περιβολὴν τοῦ δεκάτου πέμπτου αἰῶνος. Οὕτως οἱ τρεῖς Μάγοι τοῦ Βενετίου Gozzoli εἶνε ὁ νεαρὸς ἔγγονος τοῦ Κοσμᾶ Λαυρέντιος ὁ Μεγαλοπρεπὴς ὁ γεννηθεὶς μὲν τῷ 1448, ἄρξας δὲ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς Πέτρου τῷ 1469, ὁ αὐτοκράτωρ Ἰωάννης Παλαιολόγος καὶ ὁ μετ' αὐτοῦ εἰς Ἰταλίαν χάριν τῆς συνόδου μεταβὰς πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Ἰωσήφ [1].

Τὸν Ἰωάννην Παλαιολόγον παρέστησεν ὁ Gozzoli ἔφιππον ὡς καὶ τοὺς δύο ἄλλους Μάγους, τὸν Λαυρέντιον Μέδικον καὶ τὸν πατριάρχην Ἰωσήφ. Ἐποχεῖται δ' ἐπὶ θυμοειδοῦς λευκοῦ ἵππου, κεκοσμημένου διὰ πολυτελῶν φαλάρων, φέρει στέμμα ἀνατολικὸν ὅμοιον πρὸς τὸ τῶν λοιπῶν δύο Μάγων, καὶ περιβάλλεται πολύτιμον ποδήρη βασιλικὴν ἐσθῆτα ἐκ βαρέος πρασίνου σηρικοῦ διϋφασμένου ὑπὸ χρυσῶν ἀνθεμίων, μετὰ πολλῆς ἐπιμελείας καὶ τέχνης ἐζωγραφημένην. Ἔχει δὲ ὁ αὐτοκράτωρ περικαλλῆ τὴν μορφὴν καὶ πολὺ τὸ μεγαλεῖον ἐν τῇ ἐκφράσει. Ἄξια δὲ παρατηρήσεως χαρακτηριστικὰ εἶνε τὸ εἰς ὀξὺ ἀπολῆγον γένειον, εἰ καὶ ἡ ὀξύτης αὕτη εἶνε πολὺ καταφανεστέρα ἐν τοῖς ἀναγλύφοις τοῦ Ἁγίου Πέτρου καὶ τῷ μεταλλίῳ τοῦ Πισάνου, καὶ τὸ ἐκ τῶν ὄπισθεν βοστρυχῶδες τῆς κόμης, ὅπερ εἴδομεν καὶ ἐν τῷ μεταλλίῳ τούτῳ. Ἐν τῷ συνόλῳ δὲ ἡ ἐκτάκτως ὡραία αὕτη εἰκὼν τοῦ Ἰωάννου Παλαιολόγου ἡ δικαίως προκαλοῦσα τὸν θαυμασμὸν τῶν θεωμένων δύναται νὰ λεχθῇ ἡ ἀρίστη τῶν σωζομένων εἰκόνων Βυζαντίνου αὐτοκράτορος (Παρένθετος Πίναξ Η').

[1] Ἴδε περὶ τῶν ζωγραφιῶν τοῦ Gozzoli ἐν τῷ εὐκτηρίῳ τοῦ μεγάρου τῶν Μεδίκων *Crowe* καὶ *Cavalcasselle* Storia della pittura Italiana.— *C. B. Benvenuti* Gli affreschi di Benozzo Gozzoli nella Cappella del Palazzo Riccardi. Ἐν Φλωρεντίᾳ 1901. — *Heinrich Brockhaus*. Forschungen über Florentiner Kunstwerke. Ἐν Λειψίᾳ. 1902 σ. 55 κ.ἑ. II. Die Hauskapelle der Medici.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΓΑΣΙΩΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΑΠΥΣΙΟΣ
Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

Ἡ εἰκὼν αὕτη δὲν εἶνε βεβαίως ἀπαράλλακτος πρὸς τὴν τοῦ μεταλλίου, ἀλλ' ὁμοιάζει ἱκανῶς πρὸς αὐτήν, καὶ δικαιούμεθα νὰ πιστεύσωμεν, ὅτι προῆλθε καὶ αὐτὴ ἐξ αὐτοψίας. Καὶ ὁ μὲν Gozzoli, ὅστις ὡρμᾶτο ἐκ τῶν ἀστυγειτόνων τῇ Φλωρεντίᾳ Φαισουλῶν (Fiesole), εἶχε κατὰ τὰ πιστευόμενα ἀναμφιλέκτως ἴδει τὸν αὐτοκράτορα ἐν Φλωρεντίᾳ [1], ἀλλὰ τὸ καθ' ὅλου ἰδεῶδες τοῦ καλλιτεχνικοῦ αὐτοῦ τρόπου ἐπέτρεπεν, εἰ μὴ καὶ ἐπέβαλλεν, εἰς τὸν ζωγράφον ποιάν τινα ἀπομάκρυνσιν ἀπὸ τῆς δουλικῆς ἀποτυπώσεως τῆς εἰκόνος τοῦ αὐτοκράτορος καὶ ἰδανικωτέραν τινὰ παράστασιν αὐτοῦ, ἐξεικονισθέντος περικαλλεστέρου ἢ κατ' ἀλήθειαν καὶ ἔτι νεωτέρου ἢ ἐν τῷ μεταλλίῳ τοῦ Πισάνου. Ἐντεῦθεν δὲ νομίζω, ὅτι προῆλθον αἱ διαφοραὶ ἃς εὑρίσκομεν ἐν τῇ ἐξεικονίσει τοῦ Ἰωάννου Παλαιολόγου ὑπὸ τοῦ Gozzoli ἐν ἀντιπαραβολῇ πρὸς τὸ μετάλλιον τοῦ Πισάνου.

Δὲν περιωρίσθη δὲ ὁ καλλιτέχνης ἐν ταύτῃ τῇ μεγάλῃ τοιχογραφίᾳ τῇ πληρούσῃ τοὺς τοίχους τοῦ εὐκτηρίου τῶν Μεδίκων νὰ περιλάβῃ μόνον τὸν Ἰωάννην Παλαιολόγον πιθανώτατα ἕνεκα τῆς τιμῆς τῆς προσγενομένης εἰς τὴν Φλωρεντίαν καὶ τὸν ἄρχοντ' αὐτῆς οἶκον ἐκ τῆς μακρᾶς αὐτοῦ διαμονῆς ἐν τῇ παρὰ τὸν Ἄρνον πόλει. Οὐχ ἧττον τιμητικὴ εἶχεν ὑπάρξει ἡ εἰς τὴν πόλιν μετάβασις τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, οἱ δὲ Φλωρεντῖνοι δὲν ἐλησμόνουν τὸν γηραιὸν πατριάρχην, οὗ μετ' ἐνδιαφέροντος εἶχον παρακολουθήσει τὴν ἐν τῇ πόλει αὐτῶν παρουσίαν καὶ τὸν ἐν αὐτῇ τῷ 1439 θάνατον ὡς καὶ τὴν ἐνταφίασιν ἐν τῇ Νέᾳ Παναγίᾳ (Santa Maria Novella). Διὸ ὁ Gozzoli τὸν πατριάρχην Ἰωσὴφ παρέστησε πρὸς τῷ Λαυρεντίῳ τῷ Μεδίκῳ καὶ τῷ αὐτοκράτορι Ἰωάννῃ ὡς τὸν τρίτον Μάγον. Ὁποία δὲ ἡ εἰκὼν τοῦ πατριάρχου θὰ ἐξετάσωμεν κατωτέρω μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τοῦ λόγου περὶ τῶν λοιπῶν εἰκόνων τοῦ Ἰωάννου Παλαιολόγου.

[1] *Benvenuti* ἔνθ' ἀν. σ. 33.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΕΠΙΚ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΘΕΟΦΙΛΟΣ ΝΕΟΠΛΑΤΩΝΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΘΕΟΔΩΡΟΥ

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

Πράγματι πλὴν τῶν ἤδη ἀνωτέρω περιγραφεισῶν ἀνήγγειλαν κατὰ τὸ παρελθὸν ἔαρ αἱ γαλλικαὶ ἐφημερίδες ἐν τῇ βραχείᾳ περιλήψει τῶν πρακτικῶν τῆς ἐν Παρισίοις Ἀκαδημίας τῶν ἐπιγραφῶν καὶ γραμμάτων ἀνακοίνωσιν γενομένην ὑπὸ τοῦ κ. Ἀντωνίου Muñoz ἐν τῇ συνεδρίᾳ τῆς 2/13 Ἰουνίου ἔ.ν. Κατὰ ταύτην οὗτος ἐξέθηκεν, ὅτι *πρό τινων ἑβδομάδων εἶχεν ἀνακαλύψει* ἐν τῷ κατὰ τὴν Ῥώμην Μουσείῳ τῆς Προπαγάνδας χαλκῆν προτομὴν παριστάνουσαν τὸν αὐτοκράτορα Ἰωάννην τὸν Παλαιολόγον· ἰσχυρίσθη δὲ καὶ ὅτι αὕτη ἐποιήθη τῷ 1439 ἐν Ῥώμῃ ὑπὸ τοῦ Ἀντωνίου Ἀβερουλίνου ἢ Φιλαρέτη, τοῦ ἤδη γνωστοῦ εἰς ἡμᾶς γλύπτου τοῦ ποιήσαντος τὰ ἀνάγλυφα τῶν θυροφύλλων τοῦ Ἁγίου Πέτρου.

Ἀλλ' ἐπιτραπήτω ἐνταῦθα νὰ διαμαρτυρηθῶ κατὰ τῆς διεκδικουμένης ὑπὸ τοῦ κ. Muñoz προτεραιότητος. Ἡ ἀνακάλυψις οὐδαμῶς ἔγεινεν ὑπ' αὐτοῦ, οὐδ' εἶνε ἐφετεινή. Ἤδη τῷ 1899 εὕρηται ἐκδεδομένη ἀτυχὴς εἰκὼν τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος προτομῆς ἐν τῷ περὶ τῆς συνόδου τῆς Φλωρεντίας συγγραμματίῳ τοῦ πατρὸς Vannutelli, φέρουσα ἐπιγραφὴν Busto dell' Imperatore Giovanni Paleologo. Museo di Propaganda. Οὐδὲν δὲ ἄλλο λέγεται ἐν τῇ εἰρημένῃ συγγραφῇ περὶ τῆς προτομῆς ταύτης ἢ ὅτι τὸ γνωστὸν μετάλλιον τοῦ Πισάνου, περὶ οὗ γίνεται ἱκανῶς μακρὸς λόγος ἐν αὐτῇ, «χρησιμεύει πρὸς διάγνωσιν τῆς ταὐτότητος (serve di autentica) τῆς ὡραιοτάτης χαλκῆς προτομῆς τῆς παριστανούσης τὸν αὐτοκράτορα καὶ ἀποκειμένης ἐν τῷ εἰρημένῳ μουσείῳ», τῷ τῆς Προπαγάνδας ἢ Βοργιανῷ (Borgiano)[2].

Ὁ πατὴρ Vannutelli εἶχε πληρέστατα δίκαιον συσχετίζων τὰ δύο καλλιτεχνήματα, ὡς ἀπεδείκνυε καὶ ἡ ἁπλῆ θέα τῆς ὑπ' αὐτοῦ ἐκτυπωθείσης εἰκόνος. Θελήσας δὲ νὰ μάθω πλειό-

[1] Il Concilio di Firenze. Ἐν Ῥώμῃ (Libreria e Tipografia della Vera Roma). 1899 σ. 1813.
[2] Ἔνθ' ἀν. σ. 112.

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΕΠΙΚΟΥΡΟΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗΣ ΠΕΤΣΙΟΣ
Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

τερα περὶ αὐτῆς, παρεκάλεσα κατὰ Μάρτιον τοῦ 1904 τὸν ἐν Ῥώμῃ παρατυγχάνοντα μακαρίτην φίλον μου Στέφανον Καραθεοδωρῆν νά μοι ἀποστείλῃ φωτογραφίαν τῆς προτομῆς ταύτης καὶ ὅσον ἔνεστιν εἰδήσεις πληρεστέρας περὶ αὐτῆς. Ὁ δὲ Καραθεοδωρῆς ἀνεκοίνωσέ μοι τοῦτο μὲν, ὅτι φωτογραφίαι ἕτοιμοι τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος προτομῆς δὲν εὑρίσκοντο ἐν τῷ ἐμπορίῳ, τοῦτο δὲ, ὅτι τὸ Βοργιανὸν Μουσεῖον εὐχαρίστως θά μοι ἐπέτρεπε τὴν ἰδίαις μου δαπάναις φωτογράφησιν τῆς προτομῆς, ἂν προεκάλουν τὴν ἐπὶ τούτῳ ἄδειαν τοῦ καρδιναλίου Della Volpe, Prefetto dell'Economia della Sacra Congregazione di Propaganda Fede. Ἀποταθεὶς δὲ πρὸς τοῦτον καὶ τυχὼν τῆς σχετικῆς ἀδείας, ἔλαβον ὑπερμεσοῦντος τοῦ Αὐγούστου τοῦ αὐτοῦ ἔτους 1904 τρεῖς φωτογραφίας τῆς προτομῆς, μίαν παριστάνουσαν τὸν Ἰωάννην Παλαιολόγον ἀντωπὸν, ἄλλην κατὰ κρόταφον καὶ τρίτην κατὰ τὸ ἥμισυ ἐκ πλαγίου. Ἐκ τούτων δὲ τῶν φωτογραφιῶν ἐξετύπωσα μίαν μὲν εἰκόνα τῆς προτομῆς ἐν τῷ *πολὺ πρὸ τῆς ἀνακοινώσεως* τοῦ κ. Muñoz παρασκευασθέντι πεντηκοστῷ δευτέρῳ τυπογραφικῷ φύλλῳ τῆς ἐμῆς Ἱστορίας τῆς Ἑλλάδος (σ. 829), δύο δὲ ὄψεις αὐτῆς ἐν τῇ μικρὸν μετὰ τὴν ἀνακοίνωσιν ἐκείνην ἐκτυπωθείσῃ εἰκονογραφημένῃ προκηρύξει τῆς οἰκείας ἐπιτροπῆς περὶ ἱδρύσεως ἀνδριάντος τοῦ Κωνσταντίνου Παλαιολόγου ἐν Ἀθήναις (Ἴδε ἐνταῦθα Παρένθετον πίνακα Θ' καὶ Παρενθέτου πίνακος Ε' ἀρ. 2)

Συγχρόνως δὲ μετὰ τῶν φωτογραφιῶν ἔλαβον κατ' ἐντολὴν τοῦ καρδιναλίου Della Volpe ἐπιστολὴν τοῦ καθηγητοῦ κ. Ἰγνατίου Σάντης, φέρουσαν ἡμερομηνίαν 19 Αὐγούστου/1 Σεπτεμβρίου 1904, δι' ἧς ἐδίδετο ἡ ἑξῆς ἀπάντησις εἰς τὰ ἐρωτήματά μου περὶ προελεύσεως τῆς προτομῆς· « Ἡ Α. Ἐξοχότης (ὁ καρδινάλιος) λυπεῖται μὴ δυναμένη νὰ δώσῃ εἰς ὑμᾶς τὰς εἰδήσεις ἃς ἐπιθυμεῖτε περὶ τῆς προελεύσεως τῆς προτομῆς καὶ νὰ ὑποδείξῃ εἰς ὑμᾶς οἱανδήποτε ἄλλην δημοσίευσιν περὶ αὐ-

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΙΟΝΙΩΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Ο. ΠΕΤΣΙΟΣ
Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

τῆς. Ἔγειναν ἔρευναι ἐν τῷ Ἀρχείῳ ἵνα ἐξευρεθῇ, ἂν ἡ δαπάνη πρὸς ἀγορὰν αὐτῆς εἶχε γείνει ὑπὸ τῆς διευθύνσεως τῆς Προπαγάνδας, ἀλλ' οὐδὲν ἐξήχθη. Ἐντεῦθεν δὲ εἰκάζεται, ὅτι ὁ πολύθρηνος πατὴρ Vannutelli ἤ τις ἄλλος ἀνώνυμος εὐεργέτης κατέβαλε τὰς δαπάνας καὶ ἐδώρησε τὴν προτομὴν εἰς τὸ Βοργιανὸν μουσεῖον. Ὁ δὲ φύλαξ τοῦ εἰρημένου μουσείου ἀντέγραψέ τινα σημειώματα, συναποστελλόμενα μετὰ τῆς παρούσης, ἐν οἷς ὑπάρχουσι καί τινες ἐνδείξεις περὶ τῆς προτομῆς».

Τὰ σημειώματα ταῦτα ἀναφέρονται κυρίως εἰς τὸ ἐν τῷ αὐτῷ μουσείῳ ἀποκείμενον ἀντίτυπον τοῦ μεταλλίου τοῦ Πισάνου, ἐν τέλει δὲ αὐτῶν ἀντιγράφεται καὶ τὸ σημείωμα τοῦ Vannutelli τόδε· «Ἠγοράσθη ὁμοῦ μετὰ τῆς χαλκῆς προτομῆς χάριν τοῦ Βοργιανοῦ μουσείου φροντίδι τοῦ πατρὸς Βικεντίου Vannutelli τὴν 9/21 Ἰανουαρίου 1888» καὶ κατωτέρω· «Ἡ χαλκὴ προτομὴ ἠγοράσθη χάριν τοῦ μουσείου τῆς Προπαγάνδας φροντίδι τοῦ πατρὸς Βικεντίου Vannutelli τὴν 9/21 Ἰανουαρίου 1888, τὸ δὲ χαλκοῦν μετάλλιον ἐδωρήθη ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ εἰς τὸ εἰρημένον Βοργιανὸν μουσεῖον».

Ἐκ τῶν εἰρημένων ἀποδεικνύεται, ὅτι ἡ ἀνακάλυψις τῆς προτομῆς δὲν ἔγεινεν ὀλίγας μόνον ἑβδομάδας πρὸ τῆς 2 Ἰουνίου τοῦ λήξαντος ἔτους καὶ ὑπὸ τοῦ κ. Muñoz, ἀλλ' εἶνε πολὺ ἀρχαιοτέρα. Νέα δ' ἐν τῇ ἀνακοινώσει τοῦ κ. Muñoz εἶνε μόνον ἡ γνώμη, ὅτι ἡ προτομὴ εἶνε ἔργον τοῦ Φιλαρέτη. Ἐπειδὴ δὲ μετὰ τάνωτέρω ἐκτεθέντα δὲν πιστεύω νὰ εὗρεν οὗτος ἐν τοῖς ἀρχείοις τῆς Προπαγάνδας νέον ὑλικόν, διαλαθὸν τοὺς ἐν ἔτει 1904 χάριν ἐμοῦ ἐρευνήσαντας, δικαιοῦμαι νὰ εἰκάσω, ὅτι ὁ ἰσχυρισμὸς τοῦ κ. Muñoz δὲν στηρίζεται τυχὸν εἰς ἀρχειακὰς ἢ ἄλλας μαρτυρίας, ἀλλ' ἐκ καλλιτεχνικῶν μόνον λόγων ὁ κ. Muñoz ἐξήγαγε τὸ συμπέρασμα τὸ ἀνακοινωθὲν εἰς τὴν ἐν Παρισίοις Ἀκαδημίαν.

Ἀλλ' εἶνε ἆρά γε ὀρθὴ ἡ γνώμη αὕτη; Περὶ τούτου δὲν

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠΙ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΟΥ
Ε.Υ.Δ.Ο.Ι.Σ τ.Π ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν πρὸ τῆς δημοσιεύσεως τῆς ἀνακοινώσεως αὐτοῦ. Δισταγμοὺς δὲ περὶ τῆς ὀρθότητος αὐτῆς ἀνεκοίνωσέ μοι ὁ διδάσκαλος τοῦ κ. Muñoz, ὁ φίλος καθηγητὴς τῆς ἱστορίας τῆς τέχνης ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ῥώμης κ. Ἀδόλφος Βεντούρης, γράψας μοι τῇ 18 Ἰουλίου τάδε· «Οὐδὲν ἐγίνωσκον περὶ τῆς ἀνακοινώσεως τοῦ κ. Muñoz ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ τῶν Παρισίων· ἀλλ' ἔν τινι διαλέξει γενομένῃ πρὸ μηνὸς ἐν τῷ φροντιστηρίῳ μου ὁ μαθητής μου ἐκεῖνος ἐξέθηκε τὰ κατὰ τὴν ἀνακάλυψιν τῆς προτομῆς τοῦ Φιλαρέτη. Ἀλλ' ἐγὼ δὲν ἐπείσθην τελείως. Τώρα δὲ θὰ ἴδητε ἐν τῷ ἐμῷ περιοδικῷ L'Arte ἄλλην τινὰ προτομήν, ἣν ἐγὼ δημοσιεύω ὡς ἔργον τοῦ Φιλαρέτη. Θά μοι εἴπητε δέ, ἂν ἐξ αὐτῆς δύνανται νὰ ἐξαχθῶσι στοιχεῖα πρὸς παραβολὴν αὐτῆς μετὰ τῆς προτομῆς τοῦ Παλαιολόγου. Ἐγὼ φρονῶ, ὅτι τὰ τοιαῦτα στοιχεῖα εἶνε ὀλίγα, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ὅτι ἡ προτομὴ τοῦ Παλαιολόγου φαίνεται ποιηθεῖσα ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ μεταλλίου τοῦ Πισανέλλου. Ταῦτα ἐπὶ τοῦ παρόντος. Θὰ μελετήσω δὲ τὸ ζήτημα περαιτέρω».

Ἐξετάζοντες δὲ πράγματι τὴν προτομήν, καθ' ὅσον γινώσκομεν αὐτὴν ἐκ μόνων τῶν φωτογραφιῶν, ὀφείλομεν νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι ἀπαραγνώριστος εἶνε ἡ ὁμοιότης αὐτῆς πρὸς τὸ μετάλλιον τοῦ Πισάνου ἡ τὸ πρῶτον ἤδη κατὰ τἀνωτέρω εἰρημένα διαγνωσθεῖσα ὑπὸ τοῦ Vannutelli. Οὐ μόνον ὁ πῖλος καὶ ἡ περιβολὴ ἔχουσιν ἀπαραλλάκτως πλὴν ἐλαχίστων, ἀναξίων λόγου διαφορῶν, ἀλλὰ καὶ ὁμοιοτάτην βλέπομεν τὴν κατασκευὴν τοῦ ὠτὸς μετὰ τῆς μικρᾶς ἐξοιδήσεως τοῦ κάτω λοβοῦ, τοῦ ὀφθαλμοῦ, τοῦ ἀνεῳγότος στόματος, τῶν τριῶν βοστρύχων. Μόνον δὲ τὸ ζυγωματικὸν ὀστοῦν προέχει πλειότερον ἐν τῇ προτομῇ, καὶ ἡ ῥὶς εἶνε περὶ τὸ μέσον καμπυλωτέρα ἢ ἐν τῷ μεταλλίῳ, καὶ τὸ γένειον εἶνε ὀλιγώτερον ὀξὺ ἐν τῇ προτομῇ ἢ ἐν αὐτῷ. Ἀλλ' αἱ μικραὶ αὗται διαφοραὶ εἶνε ἀνάξιαι λόγου, παραβαλλάμεναι πρὸς τὰς μεγάλας ὁμοιότητας,

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ
Ε.Υ.Δ τ.Π.Κ.τ.Π ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ὅταν μάλιστα λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὸ γεγονός, ὅτι ἡ προτομὴ περιλαμβάνει ἀκριβῶς τόσον μόνον μέρος τοῦ σώματος ὅσον τὸ μετάλλιον. Τέλος δὲ νομίζω, ὅτι ἰσχυρὸν ἐπιχείρημα κατὰ τῆς πατρότητος τοῦ Φιλαρέτη εἶνε ἡ πολὺ μείζων διαφορὰ τοῦ εἰκονικοῦ τύπου τοῦ Ἰωάννου Παλαιολόγου μεταξὺ τῆς προτομῆς καὶ τῶν ἀναγλύφων τοῦ Ἁγίου Πέτρου, ἀποδεικνύουσα, ὅτι δὲν δυνάμεθα νὰ προσγράψωμεν ἀμφότερα τὰ ἔργα εἰς ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν καλλιτέχνην. Ἐν τέλει δὲ παρατηρητέον περὶ τῆς προτομῆς τοῦ Βοργιανοῦ μουσείου καὶ τοῦτο, ὅτι ὁ ποιήσας αὐτὴν, οὖσαν περιφερῆ, εὑρίσκετο ἠναγκασμένος νὰ παραστήσῃ τὸν Ἰωάννην καὶ ἀντωπὸν, τοῦθ' ὅπερ δὲν εἶχεν ἐπιχειρήσει οὔτε ὁ Φιλαρέτης ἐν τοῖς ἀναγλύφοις τοῦ Ἁγίου Πέτρου, οὔτε ὁ Βενότιος Gozzoli ἐν τῇ Cappella Medicea, οὔτε ὁ Πισᾶνος ἐν τῷ μεταλλίῳ. Ὁ δὲ ἀναγνώστης δύναται νὰ ἴδῃ ἐκ τοῦ Πίνακος Ε' ἀρ. 2, ὅτι ἡ ἀντωπὸς ὄψις τοῦ αὐτοκράτορος δὲν ἀνταποκρίνεται πρὸς τὴν περὶ τῆς καλλονῆς αὐτοῦ ἰδέαν, ἣν ἀποκομίζομεν ἐκ τῶν κατὰ κρόταφον ὄψεων τῶν ἀναπαραστάσεων τῆς μορφῆς αὐτοῦ. Στηρίζεται ἄρα καὶ ἡ ἀντωπὸς αὕτη παράστασις εἰς αὐτοψίαν τοῦ καλλιτέχνου ἢ οὗτος, ἀντιγράψας τὴν πλαγίαν ὄψιν ἐκ τοῦ μεταλλίου, αὐτοσχέδιον εἰκόνισε τὸ profil τοῦ αὐτοκράτορος; Τοῦτο εἶνε ζήτημα ἄξιον λόγου, εἰς ὃ οὐδεμίαν δυνάμεθα δυστυχῶς νὰ δώσωμεν ἀπάντησιν.

Ἀντωπὸν δὲ παριστάνει τὸν Ἰωάννην Παλαιολόγον καὶ ἡ εἰκὼν αὐτοῦ ἡ ἐν τῷ ὑπ' ἀρ. a. S. 5. 5 κώδικι τῆς Ἀτεστίας (Estense) βιβλιοθήκης τῆς Μοδένης, περιέχοντι τὸ Χρονικὸν τοῦ Ζωναρᾶ, γεγραμμένον ἐπὶ βομβυκίνου χάρτου τὸν δέκατον τέταρτον αἰῶνα καὶ κοσμούμενον ὑπὸ εἰκόνων τῶν αὐτοκρατόρων. Περιλαμβάνεται δὲ ἡ εἰκὼν τοῦ Ἰωάννου Παλαιολόγου ἐν τῷ τελευταίῳ τῶν μετ' εἰκόνων φύλλων (φ. 294[6]), περιέχοντι εἰκόνας μεταγενεστέρας ἐπικεκολλημένας καὶ ἄλλοθεν,

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΩΝ ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΚΑθΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΗΣ
Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ὡς εἶνε προφανὲς, εἰλημμένας [1] (Παρενθέτου πίνακος Ζ' ἀρ. 3).

Ὁμοίως δ' ἀντωπὸν βλέπομεν τὸν αὐτοκράτορα καὶ ἐν τῇ εἰκόνι αὐτοῦ τῇ περιλαμβανομένῃ ἐν φ. 4ᵇ τοῦ Παρισιακοῦ Suppl. Grec 1188, ὀλιγοφύλλου σπαράγματος κώδικος γεγραμμένου τὸν δέκατον πέμπτον αἰῶνα καὶ περιλαμβάνοντος πλὴν ἄλλων τινῶν αἰνίγματα Ἰωάννου τοῦ Εὐγενικοῦ. Εἶνε δὲ ἡ εἰκὼν γεγραμμένη διὰ κονδυλίου κιρρόχρους μετά τινων ὑπερύθρων ἀποχρώσεων.

Ἡ ἄτεχνος εἰκὼν αὕτη (Παρενθέτου Πίνακος Ζ' ἀρ. 4) διαφέρει παντελῶς τῶν λοιπῶν, ἀπώτατα δὲ μόνον εἶνε τὰ ἐν αὐτῇ στοιχεῖα τῆς ὁμοιότητος ἐν τῇ καμπυλότητι τῆς κακοτεχνοτάτης ῥινός. Βλέπομεν δ' ἐν αὐτῇ τοὺς βοστρύχους τῆς κόμης ἀμφοτέρωθεν ἐκ τῶν πλαγίων, καθ' ἃ καὶ ἐν ἄλλαις εἰκόσι ἄλλων αὐτοκρατόρων τοῦ αὐτοῦ κώδικος καὶ ἐπὶ νομισμάτων καὶ μολυβδοβούλλων [2], ὄχι δὲ μόνον ὄπισθεν ὡς ἐν τῷ μεταλλίῳ τοῦ Πισάνου καὶ ἐν τῇ προτομῇ τοῦ Βοργιανοῦ μουσείου. Τὸ δὲ γένειον ἀπολήγει μὲν εἰς ὀξύ, ἀλλ' εἶνε δισχιδὲς, ὡς καὶ ἐν τῇ εἰκόνι τῆς Μοδένης καὶ ἐν τῷ Παρισιακῷ 1783.

Τελευταία δὲ τῶν γνωστῶν μοι εἰκόνων τοῦ Ἰωάννου εἶνε ἡ περιλαμβανομένη ἐν τῷ Μαρκιανῷ Cl. VII. cod. XXII, γραφέντι τελευτῶντος τοῦ ις αἰῶνος ὑπὸ τοῦ Κρητὸς βιβλιογράφου καὶ ζωγράφου Γεωργίου Κλόντζα, περὶ οὗ ἴδε τὰ γραφέντ' ἄλλοτε ἐν τῷ Νέῳ Ἑλληνομνήμονι [3]. Σώζεται δὲ ἡ εἰκὼν αὕτη ἐν φ. 70ᵇ τοῦ κώδικος φέρουσα τὴν ἐπιγραφὴν *Ὁ βασιλεὺς τῆς πο* (= Πόλεως). Καὶ δὲν ἀναγράφεται μὲν ὀνομαστὶ ὁ Ἰωάννης, ἀλλ' ὅτι τοῦτον παριστάνει ἡ εἰκὼν δεικνύει ἡ θέσις αὐ-

[1] Ἴδε τὴν περὶ τοῦ κώδικος τούτου ἀνακοίνωσίν μου ἐν τοῖς Comptes-rendus du Congrès International d'Archéologie. Ἐν Ἀθήναις. 1905 σ. 309 κ. ἑ. Πρβλ. Νέου Ἑλληνομνήμονος Τόμ. Α' σ. 62 κ.ἑ.

[2] Ἴδε καὶ τὸν Νικηφόρον Φωκᾶν ἐν Νέῳ Ἑλληνομνήμονι Τόμ. Α' σ. 64 καὶ 65 καὶ τὸν Κωνσταντῖνον Παλαιολόγον αὐτόθι Τόμ. Γ' Πίν. Δ' ἀρ. 2 καὶ 3 καὶ ἐν τῇ Προκηρύξει τῆς Ἐπιτροπῆς πρὸς ἵδρυσιν ἀνδριάντος Κωνσταντίνου τοῦ Παλαιολόγου ἐν Ἀθήναις ἀρ. 2 καὶ 3.

[3] Τόμ. Γ' σ. 240 κ. ἑ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ ΠΡΟΠΥΛΑΙΑ ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΗΣ
Ε.Υ.Δ της Κ.Π ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

τῆς, καθ' ὅτι προηγεῖται μὲν αὐτῆς ἐν φ. 70ᵃ «Ἡ ὀγδόη σύνοδος ὁποῦ ἐγίνετον εἰς τὴν Φιορέντζα» ἕπεται δ' ἐν φ. 70ᵇ «Ὁ πάπας Εὐγένιος». Περιττὸν δὲ νὰ προστεθῇ περὶ τῆς εἰκόνος ταύτης, ἣν ἴδε ἐν τῷ Παρενθέτῳ πίνακι Ε' ἀρ. 1, ὅτι εἶνε τελείως φανταστική, καθ' ἃ καὶ αἱ ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ Κλόντζα γραφεῖσαι εἰκόνες τοῦ Κωνσταντίνου Παλαιολόγου αἱ δημοσιευθεῖσαι ὑπ' ἐμοῦ ἐν τῷ Νέῳ Ἑλληνομνήμονι [1].

Εἰς συμπλήρωσιν δὲ τῶν περὶ τῶν εἰκόνων τοῦ Ἰωάννου Παλαιολόγου λεχθέντων προσθέτω ἐνταῦθα ὀλίγα τινὰ καὶ περὶ τῶν περισωθεισῶν εἰκόνων τοῦ πατριάρχου Ἰωσὴφ τοῦ μετ' αὐτοῦ μεταβάντος εἰς Φλωρεντίαν καὶ ἐν ταύτῃ τῇ πόλει θανόντος καὶ ταφέντος τὸν Ἰούνιον τοῦ 1439.

Εἴδομεν ἤδη, ὅτι ὁ Βενότιος Gozzoli ἐν ταῖς τοιχογραφίαις τοῦ εὐκτηρίου τῶν Μεδίκων παρέστησε τὸν γηραιὸν πατριάρχην ὡς ἕνα τῶν τριῶν Μάγων. Ἡ ὄψις αὐτοῦ ἔχει τι τὸ σεβάσμιον, καθ' ἃ ἡ ἐμφάνισις αὐτοῦ ἐν Φλωρεντίᾳ εἶχε προκαλέσει οὐ μόνον τὴν περιέργειαν, ἀλλὰ καὶ τὸν σεβασμὸν τῶν Φλωρεντίνων, παρομοιαζόντων αὐτὸν πρὸς τὸν γηραιὸν Συμεὼν καὶ θαυμαζόντων διὰ τὸ πεπηγὸς τῶν φρενῶν, τὴν πολιτικὴν ἐμπειρίαν καὶ τὸ κόσμιον τῶν ἠθῶν. Οὐχ ἧττον δ' εἶχεν ἐμποιήσει αἴσθησιν τὸ ἀρχαιοπρεπὲς τῆς ὄψεως αὐτοῦ, ἡ σεβασμία πολιότης καὶ ἡ δαψιλὴς γενειάς [2]. Τῶν ἐντυπώσεων δὲ τούτων

[1] Τόμ. Γ' 2. 242 Πίν. Ε' καὶ Τόμ. Δ' σ. 238 Πίν. Α'. Ἴδε τὰς εἰκόνας ταύτας ἀναδημοσιευθείσας καὶ ἐν τῇ Προκηρύξει τῆς Ἐπιτροπῆς πρὸς ἵδρυσιν ἀνδριάντος Κωνσταντίνου τοῦ Παλαιολόγου ἐν Ἀθήναις.

[2] Ὁ Ἰωάννης de Ragusio ἔγραφε περὶ αὐτοῦ εἰς τὸν καρδινάλιον Cesarini τάδε· Pater antiquus est, et sicut etas, canities, barba prolixa et effigies reddunt ipsum cunctis spectantibus venerabilem; ita sensus naturalis, experientia rerum et morum compositio reddunt ipsum cunctis secum familiariter conversantibus mirabilem. Παρὰ τῷ *Cecconi* Studi storici sul Concilio di Firenze con documenti inediti. Ἐν Φλωρεντίᾳ. 1869. Μέρ. α' Docum. LXXVIII σ. CCVI κ.ἑ.—Ὁ δὲ Σίμων Freron, ἐπιστέλλων εἰς τὸν αὐτὸν καρδινάλιον, ἔγραφε· Reverendissimus quoque Patriarcha, sicut senex Simeon, suspirat in corde pre desiderio videndi pacem et unionem ambarum Ecclesiarum. Παρὰ τῷ *Cecconi* ἔνθ' ἀν. Docum. LXXIX σ. CCXII.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΣΧΟΛΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ ΔΙΕΥΘΥΝΗΣΗ: Κ. ΘΗΠΙΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ
Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ἐμφορούμενος καὶ ὁ Gozzoli, ὅστις εἶχε βεβαίως ἴδει ἐν Φλωρεντίᾳ πλέον ἢ ἅπαξ τὸν πατριάρχην, καθ' ἃ καὶ τὸν αὐτοκράτορα, παρέστησεν αὐτὸν σεβάσμιον κατὰ πάντα, ὀχούμενον ἐπὶ ἡμιόνου λευκοῦ, καθειμένην ἔχοντα τὴν μακρὰν καὶ πολιὰν γενειάδα καὶ φέροντα στέμμα βασιλέως ἀνάλογον πρὸς τὸ τῶν δύο ἄλλων Μάγων, τοῦ Λαυρεντίου Μεδίκου καὶ τοῦ Ἰωάννου Παλαιολόγου (Παρενθέτου πίνακος Ζ' ἀρ. 2). Ἀλλὰ τῆς εἰκόνος τοῦ πατριάρχου ἐν τῇ τοιχογραφίᾳ τοῦ Gozzoli δὲν σώζεται δυστυχῶς τὸ ὅλον ἕνεκα κακοτέχνου ἐπισκευῆς, γενομένης τῷ 1639 χάριν μεγεθύνσεως καὶ ἐξωραΐσεως τῆς κλίμακος τοῦ μεγάρου, ὅτε τοῦτο περιῆλθεν εἰς τὸν μαρκίωνα Riccardi. Κατὰ τὴν ἐπισκευὴν ἐκείνην τὸ μὲν ὕπερθεν τοῦ ἐμπροσθίου ἡμίσεος τῆς εἰκόνος τοῦ πατριάρχου μέρος τῆς τοιχογραφίας τοῦ Gozzoli παρεμορφώθη ὑπὸ μετρίου ζωγράφου, ὅστις ἠθέλησε νὰ κρύψῃ τὴν ἀπώλειαν τῶν μερῶν ὅσα κατεστράφησαν κατὰ τὴν μεταρρύθμισιν τοῦ κτιρίου, μετεκομίσθη δὲ περαιτέρω μέρος τοῦ τοίχου ἄνευ τῶν γνώσεων ἐκείνων καὶ προφυλάξεων, αἵτινες ἀπαιτοῦνται καὶ τηροῦνται τὴν σήμερον καθ' ὁμοίας δυσκόλους περιστάσεις. Οὕτω δὲ βλέπομεν ἐν τῷ ἄκρῳ τοῦ τοίχου τὴν συνέχειαν τῆς εἰκόνος, ἤτοι τὸ ὀπίσθιον μέρος τοῦ ἡμιόνου, διαιρεθέντος εἰς δύο, ἀλλ' ἀποβαλόντος ἕνα τῶν ποδῶν[1].

Εὐτύχημα δὲ τοὐλάχιστον εἶνε, ὅτι ἡ βανδηλικὴ αὕτη μετασκευὴ διέσωσεν ἡμῖν τὴν εἰκόνα αὐτοῦ τοῦ Ἰωσήφ, ἣν παραβάλλοντες πρὸς τὰς σωζομένας δύο ἄλλας αὐτοῦ εἰκόνας πειθόμεθα, ὅτι ὁ Gozzoli ἐν τῇ ἀπεικονίσει τοῦ πατριάρχου ἐνέμεινε πιστῶς εἰς τὸ πρωτότυπον.

Καὶ ἡ μὲν ἑτέρα τῶν εἰκόνων τούτων τοῦ πατριάρχου εἶνε ἡ τοιχογραφία ἡ κοσμοῦσα τὸν τάφον αὐτοῦ ἐν τῇ Νέᾳ Παναγίᾳ (Santa Maria Novella) τῆς Φλωρεντίας. Ὁ πατριάρχης εἰκονίζεται ἐν αὐτῇ ὁλόσωμος, φέρων τὴν ἀρχιερατικὴν στολὴν (Ἴδε Παρένθετον Πίνακα Ι'), ἑκατέρωθεν δὲ τῆς κεφαλῆς

Benvenuti Gli affreschi di Benozzo Gozzoli σ. 34.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΘΕΠΕΛΙΟΣ
Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

αὐτοῦ γέγραπται κεφαλαίοις γράμμασιν ἑλληνιστὶ ἡ ἐπιγραφὴ *Ἰωσὴφ ἐλέῳ θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως Νέας Ῥώμης καὶ οἰκουμενικὸς πατριάρχης*, ἥτις καὶ ἐπαναλαμβάνεται μετὰ τῆς χρονολογίας *Ἔτους ,ςπμζ'* (=1439) κάτω τῆς βάσεως πλὴν δύο λατινικῶν ἐπιγραφῶν ὑπὸ τοὺς πόδας τοῦ πατριάρχου καὶ ἐν τῇ βάσει[1].

Ὁ πατριάρχης Ἰωσὴφ κατὰ τὸν Παρισιακὸν κώδικα 1783.

Ἐν τῇ ζωγραφίᾳ ταύτῃ ἀπαραγνώριστος εἶνε ἡ ὁμοιότης τοῦ προσώπου τοῦ πατριάρχου, καίπερ παριστανομένου ἀντωποῦ, πρὸς τὴν κατὰ κρόταφον εἰκόνα τοῦ Μεδικείου εὐκτηρίου.

Οὐχὶ δὲ πολὺ διάφορος εἶνε ἡ ἐξεικόνισις τοῦ πατριάρχου ἐν τῷ διὰ γραφίδος σχεδιάσματι τοῦ φ. 92 τοῦ ὑπ'.ἀρ. 1783 παρισιακοῦ κώδικος, αὐτοῦ ἐκείνου ἐν ᾧ καὶ ἡ εἰκὼν τοῦ Ἰωάννου Παλαιολόγου περὶ ἧς ὁ λόγος ἀνωτέρω[2]. Ἡ μόνη κυριωτέρα διαφορὰ εἶνε, ὅτι ἐν τῷ πιστῷ, ἀλλ' ἀτέχνῳ τούτῳ σχεδιάσματι τὸ γένειον τοῦ πατριάρχου πλατύνεται καὶ

[1] Ἴδε τὴν εἰκόνα τῆς ζωγραφίας ταύτης, διὰ τὸ ἀμυδρὸν αὐτῆς καὶ τὸ ἀνεπαρκὲς τοῦ φωτὸς τῆς ἐκκλησίας μὴ δυναμένην νἀποτυπωθῇ εὐκρινέστερον διὰ φωτογραφίας, παρὰ τῷ *Vannutelli* Il concilio di Firenze σ. 125 καὶ παρὰ τῷ κ. *Γ. Δαμπάκη* ἐν Δελτίῳ Δ' τῆς Χριστιανικῆς ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας (1904) σ. 43, ὅπου καὶ ἅπασαι αἱ ἐπιγραφαὶ τοῦ τάφου, ἐκδεδομέναι πρότερον πολλαχοῦ.

[2] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 389.

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΠΙΓΡΑΦΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΕΠΙΜΕΛΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΣΠΗΕΡΙΟΣ
Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

στρογγυλοῦται πρὸς τὰ πλάγια, ἐν ᾧ ἐν τῇ τοιχογραφίᾳ τοῦ τάφου εἶνε πολὺ ὀλιγώτερον στρογγύλον καὶ μᾶλλον καθειμένον, καθ' ἃ καὶ ἐν τῇ ζωγραφίᾳ τοῦ Gozzoli. Διακρίνεται δ' ἐν τῇ εἰκόνι τοῦ Παρισιακοῦ κώδικος τὸ εὐρὺ μέτωπον καὶ ἡ φαλάκρα τοῦ γηραιοῦ πατριάρχου, ἣν καλύπτει ἐν τῇ ζωγραφίᾳ τοῦ Μεδικείου εὐκτηρίου τὸ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ ἐπιτεθειμένον στέμμα (Παρενθέτου Πίνακος Θ' ἀρ. 4).

Ἀλλ' ὁ σεπτὸς πατριάρχης εἶχε τὴν ἀτυχίαν, φαίνεται, νὰ καταδιώκωνται κατὰ μοιραίαν σύμπτωσιν σχεδὸν πάντοτε βεβήλως αἱ περισωθεῖσαι εἰκόνες αὐτοῦ. Ὡς ἐν ταῖς ἀπειροκάλοις ἐπισκευαῖς τοῦ μεγάρου τῶν Μεδίκων ὁ ἡμίονος τοῦ Ἰωσὴφ ἐχωρίσθη εἰς δύο, οὕτω τὴν φαλάκραν αὐτοῦ ἐμέλανεν ἐν τῷ σχεδιάσματι τοῦ Παρισιακοῦ κώδικος ἐπιτεθεῖσα ἀπρεπῶς ἐν τῷ μέσῳ αὐτῆς ἐν ἀρχαιοτέροις χρόνοις ἡ σφραγὶς τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῶν Παρισίων, ἐν ᾗ ἀπόκειται ὁ περισώζων τὴν εἰκόνα τοῦ πατριάρχου κῶδιξ[1].

Ἐν τέλει δὲ παρατηρῶ, ὅτι ἐν τοῖς λεχθεῖσιν ἀνωτέρω περὶ τῶν εἰκόνων τοῦ Ἰωάννου Παλαιολόγου δὲν ἐλήφθησαν ὑπ' ὄψιν αἱ ἐπὶ τῶν περισωθέντων αὐτοῦ νομισμάτων εἰκόνες τοῦ αὐτοκράτορος, ἅτε διὰ τὸ ὅλως κακότεχνον εἰς οὐδὲν δυνάμεναι νὰ χρησιμεύσωσιν.

---

[1] Ἡ εἰκὼν τοῦ πατριάρχου Ἰωσὴφ φέρεται ἐκτετυπωμένη παρὰ τῷ *Banduri* Imperium Orientale ἐν σ. 689 τῆς ἐκδόσεως Βενετίας, ἐν ᾗ καὶ ἡ τοῦ Ἰωάννου Παλαιολόγου ἐκ τοῦ αὐτοῦ κώδικος κατὰ τὰ λεχθέντ' ἀνωτέρω ἐν σ. 389 σημ. 1. Ἐντεῦθεν δυνάμεθα ἴσως νὰ εἰκάσωμεν, ὅτι ἡ σφραγὶς ἐπετέθη μετὰ τὸ ἔτος 1711, καθ' ὃ ἐξεδόθη ἡ συγγραφὴ τοῦ Banduri τὸ πρῶτον ἐν Παρισίοις, ἐξ ἧς ἐκδόσεως παρελήφθη ἔπειτα ἡ εἰκὼν καὶ εἰς τὴν τῆς Βενετίας, ἐκτὸς ἂν ὑποθέσωμεν, ὅτι ὁ ἐκδότης χάριν ἀποφυγῆς τῆς ἀσχημίας ἀφῄρεσε τὴν ἐν τῷ κώδικι ἤδη πρότερον ὑπάρχουσαν σφραγῖδα.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΙΩΑΝΝΟΥ Θ. ΠΑΠΑΣΗ
Ε.Υ.Δ. ΠΕΚ Δ.Π ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006